Ankara Üniversitesi
SBF Dergisi,
Cilt 76, No.3, 2021, s. 631 – 649

Araştırma Makalesi
DOI: 10.33630/ausbf.725229

KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK ARKEOLOJİ: ZEUGMA ÖRNEĞİ *

Doç. Dr. Aslı Yağmurlu
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-2046-5935

• • •

Öz

Kamu diplomasisi ülkelerin yurt dışındaki hedef kitleleri bilgilendirip etkileyerek ve hedef gruplarla etkileşimi artırmayı amaçlayan iletişim etkinliğidir. Makalede arkeoloji ile kamu diplomasisi arasındaki ilişki ele alınmış ve Zeugma Arkeolojik Alanı ve bu alandan çıkan eserlerin sergilendiği Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi, kamu diplomasisi yönünden tartışılmıştır. Zeugma Antik Kenti MS 2-3. yüzyıla tarihlenen konut alanlarıyla dünyadaki en güzel mozaik yer döşemelerinin bulunduğu, döneminin en büyük ve kozmopolit kentidir. Kent ticari ve askeri bir üs konumundadır. Kentin zenginliği buluntulardan ortaya çıkmaktadır. Bu önemli yerleşimin büyük kısmı Bilecik Barajı'nın su tutması dolayısıyla sular altında kalmıştır. 2000 yılında uluslararası destekle yürütülmüş olan kurtarma kazıları farklı ülkelerden kazı ekipleri ve profesyonel bir arkeoloji şirketi ile yürütülmüş ve bugün Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenmekte olan eşsiz eserler ortaya çıkarılmıştır. Zeugma Arkeolojik Kazıları hala farklı paydaşların bir arada işbirliği içinde çalışması ile yürütülmektedir. Ortaya çıkan eserler pek çok bilimsel yayın ve konferansa konu olmuştur. Bu süreç kamu diplomasisinin kültürel diplomasi içeriğine karşılık gelmektedir. Zeugma'dan kaçırılan mozaiklerin geri alınma süreci de kamu diplomasi açısından savunma etkinliğine örnek olarak makalede yer almıştır. Ayrıca, Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi tüm dünyadan gelen ziyaretçileriyle hem kente hem de ülkeye bir yumuşak güç öğesi olarak kamu diplomasi işlevi taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kamu diplomasisi, Kültürel diplomasi, Arkeoloji, Müze, Zeugma

Archaeology as a Public Diplomacy Instrument: Zeugma Case

Abstract

Public diplomacy is a communication activity of nations to inform and influence foreign publics and establish a dialogue. In this article the relation between archaeology and public diplomacy is reviewed and Zeugma Archaeological Site and the Gaziantep Zeugma Mosaic Museum which houses the findings from this Site is discussed in public diplomacy perspective. Ancient Zeugma being one of the biggest and cosmopolitan city of its time, is dated around 2-3. BC and famous for most beatiful mosaic floors in its residential areas. The city was a economic and military center of its time. The wealth of the city is apperant from the archaeological findings. Today most of the city lies under waters of Bilecik Dam. Rescue excavations were carried out by a professional archaeological firm and international team at 2000 with international financial support. The excavations still continue today with collobration of multiple stakeholders. The findings found place in many scientific articles, books and conferences. This can be regarded as a part of cultural diplomacy content of public diplomacy. The reclaiming of mosaic parts smuggled from Zeugma is a an example of defence activity within public diplomacy. In conjunction with that Gaziantep Zeugma Mosaic Museum acts as a soft power asset of public diplomacy of the country with visitors from all around the world.

Keywords: Public diplomacy, Cultural diplomacy, Archaeology, Museum, Zeugma

---

* Makale geliş tarihi: 20.01.2020
Makale kabul tarihi: 19.02.2020
Erken görünüm tarihi: 23.04.2020

Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Arkeoloji: Zeugma Örneği*

Giriş

Kamu diplomasisi özellikle 2000'li yıllar itibariyle tüm dünyada uluslararası ilişkiler bağlamında önemli bir başlık haline gelmiştir. Yeni kurulan, mevcut imajını değiştirmek isteyen veya uluslararası itibarlarını yükseltmek isteyen ülkeler kamu diplomasi faaliyetleri içine girmişlerdir. Kamu diplomasisi bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoyuna anlatma amacıyla uygulanan iletişim politikası olarak değerlendirilmektedir. Kamu diplomasisi içinde belki de en önemli çalışma alanını kültürel diplomasi oluşturmaktadır. Makalede kültürel diplomasi, düşünceler, bilgiler, değerler, sistemler, gelenekler, inanışlar ve kültürün diğer yönlerinin karşılıklı anlayış yaratma amacıyla değişimi olarak kabul edilmiştir. Kültürel diplomasi etkinlikleriyle uluslar kendilerini anlatma çabalarını geliştirerek etkileşim kurmaya ve ortaklık yaratmaya yönelik işbirliği kurmayı amaçlamakta böylece toplumlar arası değişim ve etkileşimi arttırmaktadırlar. Bu değişim ve etkileşim, sanat, spor, edebiyat, müzik, bilim ve arkeoloji gibi alanlarda gerçekleşmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan arkeoloji, eski kültür ve uygarlıkları, onlardan kalan maddi kalıntılar açısından inceleyen, yer ve zaman belirlemekle uğraşan bir bilim dalıdır. Arkeoloji devlet ve kültür politikalarının çok dışında olmadan 1930'larda ulus devlet söyleminin inşasına araç olarak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ise Birleşmiş Milletler önderliğinde, ortak kültür, evrensel değer gibi kavramların ışığında arkeolojiye bakış bir dönüşüm geçirerek insanlığın ortak geçmişinin izlerini ortaya çıkaran bir bilim dalı olarak tanımlanır olmuştur. Arkeolojinin kamu diplomasi içinde değerlendirilebileceği düşüncesi İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Ancak arkeoloji kamu diplomasisi içinde hak ettiği ilgiyi görmemiş bir başlıktır. İngilizce akademik yazın içinde çok sınırlı kaynak bulunmakta, Türkçe kamu diplomasisi çalışmaları arasında ise neredeyse hiç yer almamaktadır. Oysa arkeoloji kültürel diplomasinin bir öğesidir ve uluslar arasında diyalog ve işbirliğini geliştirmek

* Makale 22-24 Kasım 2019 tarihinde Gaziantep'te gerçekleşmiş 3. Zeugma Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde aynı adla sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

için önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Arkeolojik kazılar ve daha sonra kazı bulgularının yayınlanması ve müzelerde sergilenmesi, arkeoloji ile ilgili değişim programları ve burslar, arkeolojik kazılar için oluşturulan maddi ve teknik destek fonları kamu diplomasisi içinde ulusların yumuşak gücünün bir parçası olarak yer almaktadır. Tüm bu sürecin yönetilmesi de, ulusların kültürel değerleri önceleyen politikalar yürütmesine bağlıdır. Arkeolojik kazılar ulusal ve uluslararası nitelikte çok aktörlü bir süreçtir. Arkeolojik kazılar, üniversiteler, arkeoloji enstitüleri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları tarafından desteklenen, ulusal idari izinler altında yerli ve yabancı kazı ekipleri tarafından gerçekleşmektedir. Bu süreç kamu diplomasisi açısından ortaklık kurma, diyalog geliştirme ve işbirliği yaratma amaçlarına hizmet etmektedir. Kazı alanları ve kazılardan çıkan eserlerin sergilendiği müzeler turizm açısından önemli bir kaynak oluşturmaktadır ve aynı zamanda kamu diplomasisi açısından öz sunum işlevi görerek, ülkelerin ulusal itibarlarını arttırmasına hizmet etmektedir.

Makalenin araştırma sorusu kamu diplomasisi açısından arkeolojinin işlevinin ne olduğunu değerlendirmektir. Bu soruyu cevaplamak için Gaziantep'te yer alan Zeugma Antik Kenti ve Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi bir örnek alan olarak ele alınmaktadır. 1987 tarihinden itibaren başlatılan çalışmalara ulusal arkeologlarla birlikte Avusturalya, Fransa gibi ülkelerden uzmanların katıldığı kazılarda dünyanın en önemli Roma mozaik koleksiyonu ortaya çıkarılmıştır. Zeugma Antik Kenti ile ilgili pek çok bilimsel yayın ve çalışma Türk ve yabancı bilim insanları tarafından yayınlanmıştır. Kazılardan çıkan eserler, Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenmektedir. Müze, 2010 yılında açılmış ve Hatay Arkeoloji Müzesi'nden sonra dünyanın en büyük ikinci mozaik müzesi olarak hizmet vermektedir. Müze kısa süre içinde ziyaretçi kapasitesiyle önemli bir noktaya gelmiştir. Kamu diplomasisi birbirinden çok farklı aktörler tarafından ve çok farklı uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda arkeoloji de kamu diplomasisinin sonul amacı olan ülkenin itibarını yükseltmek için kullanılan bir yöntem olarak değerlendirilmelidir. Makalede bu bağlantıyı tartışmak için literatür analizine dayalı olarak konu incelenmiştir. Sırasıyla, kamu diplomasisinin ne olduğu, kamu diplomasi ve arkeoloji bağlantısı ve bu bağlamda Zeugma Antik Kenti ve Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi ilgili bağlantılarla birlikte ele alınacaktır.

1. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi Soğuk Savaş döneminde ilk kez 1965 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yabancı ülkelere yönelik gerçekleştirilen etkinlikleri tanımlamak için Edmund Gullion tarafından propagandanın yerine bir kavram olarak kullanılmıştır (Cull, 2009: 17). Geleneksel olarak kamu diplomasisi

yabancı kamuların düşünce ve tutumlarını etkileme amacına odaklanmaktadır. Kamu diplomasisinin başlangıç dönemi olarak değerlendirilen bu dönem iki kutuplu bir dünya düzeni içinde uygulanmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği iki kutup hem mevcut müttefiklerini korumak hem de yenilerini kazanmak için kendi siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarının başarısını dünyaya anlatmaya çalışmışlardır. Liberal ekonomi ve sosyalist ekonominin ve bunların dayandığı toplum düzenlerinin çatıştığı ve yarıştığı bu dönemde ekonomik, teknolojik ve kültürel öğelerle pek çok kamu diplomasi etkinliği gerçekleşmiştir. Ekonomik yardımlar, ülke liderlerinin yurtdışı ziyaretleri, eğitim bursları, spor karşılaşmaları ve sportif başarıların sunumu, radyo, sinema, dergi, kitap basımı ve yayımı, kütüphane açma, burs verme gibi çok farklı içerikler ve farklı hedef kitlelere yönelen etkinlikler ile, iki blok tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kamu diplomasisi "yurt dışındaki hedef kitlenin 'duygu ve düşüncelerinde' değişim yaratmak için yapılan kamusal iletişimdir" (Szondi, 2008: 6). Bir başka tanımla, kamu diplomasisi devletlerin ulusal düşünce ve hedefleri, kurum ve kültürü aynı zamanda da ulusal amaç ve siyasaları hakkında anlayış geliştirmek için yabancı kamulara yönelik gerçekleştirdiği iletişim etkinliğidir (Tuch, 1990: 3). Kamu diplomasisi etkinlikleri içinde, "devletlerin uluslararası kamuoyunu veya seçkinlerinin düşüncelerini ülkenin çıkarları doğrultusunda etkileme çabaları" bulunmaktadır (Manheim 1990: 4). Yani hem uluslararası kamuoyunu hem de belirli alanlardaki seçkin grupları etkileme amacı kamu diplomasisi etkinliklerinde yer almaktadır. Geleneksel kamu diplomasi olarak adlandırılan Soğuk Savaş dönemi kamu diplomasisinde hedef kitlelerde davranış değişikliği yaratarak hedef ülkede istenen yönde politik değişimi yaratma amacı bulunmaktadır. Bu dönem etkinlikleri ağırlıklı olarak kamusal kaynaklarla gerçekleşmektedir (Szondi, 2009: 305). Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik ayrılıkların keskin niteliği ve iki kutuplu dünya düzeni, mevcut kitle iletişim teknolojilerinin niteliğiyle birleşince uygulamaların ağırlıklı olarak propagandaya benzer içerikte gerçekleşmesine ve psikolojik savaşla ilişkilendirilmesine sebep olmaktadır.

Soğuk Savaş bittikten sonra Doğu Bloku dağılmış ve ABD cephesinde kamu diplomasi etkinliklerinin artık gereksiz olduğu inanışı ortaya çıkmıştır. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları ve Avrupa'da yeni kurulan devletler kamu diplomasisinin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. İki kutuplu dünya düzeninin sonlanmasının dünyaya barış ve denge getireceğine dair görüş karşılıksız çıkmış ve küresel ölçekteki güç mücadeleleri eskisinden bile karmaşık bir şekilde sürmeye devam etmiştir. 'Yeni Kamu Diplomasisi' veya '21. Yüzyıl Kamu Diplomasisi' olarak adlandırılan kamu diplomasisinin günümüz uygulamaları kamu diplomasisini, sadece uluslararası kamuoyunu etkilemeye yönelik etkinlikler olarak ele almamakta, karşılıklı anlayış yaratmaya odaklanmaktadır. Geleneksel ve yeni kitle iletişim araçlarının

birlikte kullanımı söz konusudur (Szondi, 2009: 305). Kamu diplomasisi yeni kitle iletişim araçları ve iletişim teknolojilerinin imkân verdiği bilginin demokratikleşmesi sayesinde devlet merkezli ve tek yönlü bilgi akışı sunan niteliğini terk etme eğilimi göstermektedir. Yüz yüze gerçekleşen etkinlikler yeni kamu diplomasi içinde varlığını devam ettirmekte, insanların birbirine doğrudan temas edebilecekleri, etkileşim yaratan faaliyetler kamu diplomasisi içinde kullanılmaktadır. Kamu diplomasisi uygulamaları kamusal ve özel ortaklıklar aracılığıyla yürütülmekte, ilişki kurma ve geliştirmeye dayanmaktadır. Günümüz post-modern toplumlarında otoriteye ve dolayısıyla hükümetlere karşı şüpheci bir yaklaşım bulunmaktadır, bu nedenle de hükümetlerin çoğu zaman geri planda kalması ve özel aktörlerle birlikte çalışması gerekmektedir (Nye, 2016: 162). Yeni kamu diplomasisi içinde, ulus-üstü, uluslar-arası, ulusal düzeyde sivil toplum, kamu ve özel sektör örgütleri kamu diplomasi politika ve pratikleri geliştirerek yabancı kamularla etkileşim içine girmektedir.

Kamu diplomasisi tanımlarında özellikle ilişki kurma kavramı önemli bir vurgu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kamu diplomasisi devletlerin yabancı kamularla iletişim ve bağlantı kurmasını sağlayan bir strateji olarak değerlendirilmektedir (De Gouveia ve Plumridge, 2005: vi). Bu bakışa dayanan kamu diplomasisi günümüzde, "kültürleri, tutumları ve davranışları anlamak için; ilişki kurmak ve sürdürmek, düşünceleri etkilemek ve davranışları yöneltmek için devletler tarafından çıkarlarını ve değerlerini yükseltmek için kullanılan bir araçtır" (Melissen, 2013: 436). Bir başka deyişle kamu diplomasisi, "devletler, devletlerin oluşturduğu birlikler, devlet içi ve devlet dışı aktörler tarafından kültürleri, tutum ve davranışları anlamak; ilişki kurmak ve yönetmek ve kendi çıkar ve değerlerini gerçekleştirmek için düşünceleri etkilemek ve davranışları yöneltmek için kullanılan bir yöntemdir" (Gregory, 2011: 353). Bu tanımlarda ifade edilen nitelikler kamu diplomasi etkinlikleri içinde sadece sınırlı bir uygulama alanı içinde gerçekleşebilmektedir. Kamu diplomasi içinde kültürel diplomasi ve onun bir alt başlığını oluşturan arkeoloji kamu diplomasisinin idealize edilen özelliklerinin gerçekleşebileceği bir alan olarak değerlendirilmektedir.

2. Kamu Diplomasi ve Arkeoloji

Nicholas Cull kamu diplomasisi etkinliklerini beş başlık altında toplamaktadır. Bunlar; araştırma ve incelemeyi içeren dinleme, siyasal ve/veya ekonomik çıkarları korumaya yönelik savunma; değişim diplomasisi, uluslararası yayıncılık ve kültürel diplomasi şeklindedir (Cull, 2009: 10). Kültürel diplomasi kamu diplomasisi içinde bir alt alan olarak yer almaktadır ancak kamu diplomasi çalışmalarının belki de özünü oluşturmaktadır. Kültürel diplomasi, "karşılıklı anlayış geliştirme amacıyla, düşünceler, bilgiler, değerler,

sistemler, gelenekler ve kültürün diğer formlarının uluslar ve insanlar arasında değişimi" olarak tanımlamaktadır (Cummings, 2003: 1). Kültürel diplomasi yabancı kamuların tanıma ve sempatisini kazanmak için duygusal bağlar kurmayı amaçlayan kafaları ve kalpleri kazanmaya yönelik uzun dönemli kampanyalar gerçekleştirmek şeklinde ifade edilmektedir. İnsanlar arasındaki doğrudan aracısız deneyimleri içeren değişim programları, yurtdışı sanat sergileri kültürel diplomasi örnekleri olarak yer almaktadır (L'Etang, 2009: 610). Bu tür programlar açık olarak büyük maliyet gerektirdiğinden bu tür etkinlikleri yerine getiren ülkelerin ekonomik kapasitelerinin büyük olduğu tespit edilmekte ve bu etkinlikleri yerine getiren ülkelerin dünyada gelişmiş ülkeler olduğu görülmektedir. Başka bir tanımlamayla, kültürel diplomasi, "kültürel kaynaklar veya başarılarını dışarıda bilinir kılarak ve/veya yurtdışına kültür yayımını desteklemek yoluyla uluslararası çevreyi yönetme çalışması" olarak ifade edilmektedir (Cull, 2009: 19). Kültürel diplomasi; diğer uluslarla diyalog geliştirmek ve güven inşa etmek; kültürel ve siyasal tanımayı sağlamak; ekonomik çıkar sağlamak; ulusal kültürün imajını ve saygınlığını arttırmak; önyargıları ortadan kaldırmak; ulusal kültürle ilgili olumsuz görüşlerle mücadele etmek; ileride başka alanlarda gerçekleştirilebilecek ortaklıklar için zemin hazırlamak; belirli söylem, inanç veya ideolojilere dayalı bir dünya görüşü ortaya koymak amaçlarıyla gerçekleştirilmektedir (Scott-Smith, 2016: 187). Hangi amaçla kullanılırsa kullanılsın, kültürel diplomasi, sanat, spor, edebiyat, müzik, bilim, eğitim ve arkeoloji gibi alanlar vasıtasıyla gerçekleşebilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında ise kültürel diplomasi etkinliklerinin özellikle emperyalist amaçlar için kullanıldığı ve zaman içinde bir dönüşüm geçirerek etkileşim vurgusunu ön plana çıkarmaya başladığı görülmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası kültürel diplomasi uluslar arasında dostluk ve işbirliğini arttırıcı bir alan olarak değerlendirilmiş ve yönetilmiştir. Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) dış politikaya kültürel diplomasi anlayışını getirmiştir. Üye ülkeler UNESCO nezdinde tayin ettikleri daimî temsilciler aracılığıyla, kültürel etkinliklerle birbirlerini tanımaya ve karşılıklı etkileşim ve işbirliğini arttırmaya çalışmışlardır. 16 Kasım 1945 yılında imzalanan UNESCO Tüzüğü'nde sadece hükümetlerin siyasi ve ekonomik düzenlemelerine dayalı bir barışın uzun süreli olamayacağı, insanlığı entelektüel ve moral dayanışması sayesinde kalıcı bir barışın tesis edilebileceği ifade edilmektedir. Tüzük, UNESCO'nun kuruluş amacını da toplumlar arasında eğitim, bilim ve kültür yoluyla işbirliği sağlamak suretiyle barışa ve güvenliğe katkı sağlamak olarak ortaya koymuştur (Purtaş, 2013: 3). Dünya sisteminde bu gelişmeler olurken devletler de dış politika amaçlarına ulaşmak için stratejik kültürel diplomasi etkinlikleri gerçekleştirmeye önem vermişlerdir (Grincheva, 2019: 1).

Makalenin konusunu oluşturan arkeolojik etkinlikler, kazılar, konferanslar ve bunların teşhirini içeren müze faaliyetleri kültürel diplomasinin bir uygulama

alanı olarak değerlendirilmektedir. Kamu diplomasisinin bir alt başlığını oluşturan değişim diplomasisinin de kültürel diplomasi ile yakın bağı bulunmaktadır. Bu bağlamda da hem arkeoloji hem de müzecilik değişim diplomasisinin konusunu oluşturmaktadır. Yunanca kökenli "archaios" ve "logos" kelimelerinden türeyen arkeoloji (sözcük anlamı: eskinin bilimi), insanlık tarihine ait her türlü uygarlık ve kültür izini kendi bilimsel ilkeleri ve yöntemleriyle araştıran, çeşitli alt bilim alanlarının katkısıyla analiz eden, yorumlayan ve sonuç olarak bilimsel bilgi haline getiren bir bilim dalıdır (Can ve Işıklı, 2013: 171). Arkeoloji, "insanlığın en eski dönemlerinden günümüze kadarki süreci maddi kalıntılara dayanarak araştıran ve inceleyen bilim dalıdır" (Özdoğan, 2014: 19-24). Arkeologlar somut kalıntılarla hareketle geçmişe dair elde edilebilecek her çeşit bilgiyle ilgilenirler. Bir meşe yaprağı, oyuncak, fosil, bina topluluğu gibi sonsuz çeşitte kalıntı arkeologlar için kaynak olmaktadır (McIntosh, 2001: 6).

Müze sözcüğü ise Yunanca "mouseion" kelimesinden türetilmiş ve "Musalar" adlı tanrıçalara adanan tapınak ve müzik ile şiir ilham eden esin perileri anlamına gelmektedir (Gerçek, 1991: 1). TDK Türkçe Sözlük müzeyi "sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı" şeklinde tanımlamaktadır (sozluk.gov.tr, 2020). Farklı bir tanımla müze "kültürel değeri olan buluntulardan oluşmuş bir bütünü çeşitli vasıtalarla korumak, incelemek, değerlendirmek ve özellikle halkın estetik zevkinin yükselmesi ve eğitimi için teşhir etmek amacıyla, kamu çıkarları için idare edilen kuruluşlar" olarak ifade edilmektedir (Başaran, 1995: 48). 18 ve 19. yüzyıl devletler tarafından kurulan ve farklı kültürleri aynı mekanda teşhir etmeyi amaçlayan evrensel müzelerin doğduğu dönemdir. Louvre Müzesi 1793, British Museum 1753, Hermitage 1764, Berlin Altes 1830 tarihinde kurulmuştur. Louvre, Hermitage, British Museum, Berlin Altes Museum, Madrid Prado gibi müzeler insanlığın tarihini sergilerken aynı zamanda da Avrupa merkezli sömürgeciliğin de meşrulaştırıldığı mekanlardır (Okan, 2015: 189). Bazı ülkeler dünyanın zenginliklerini kendi ülkelerine getirmiş ve güçlerinin göstergesi olarak sergilemişlerdir. Örneğin Leiden-Hollanda'da yer alan Ulusal Etnografi Müzesi içinde Çin, Japonya, Tibet, Sibirya, Yeni Gine, Benin, Endonezya gibi çok farklı ülkelerden toplanmış etnografik ürünlerin sergilendiği geniş bir koleksiyon bulunmaktadır. Bu koleksiyonun büyük kısmı 1800'lerin ortasında toplanmış ve müze 1864'de açılmıştır. Burada sergilenen eserlerin ait olduğu ülkeler aynı zamanda Hollanda sömürgesi altında bulunmuş ülkelerdir. Bugün de sahip olunan geniş koleksiyon hem müzenin ve dolayısıyla ülkenin zenginliğinin bir göstergesi durumundadır.

Kamu diplomasisi kavramını ortaya koyan Joseph Nye ise kamu diplomasisi etkinliklerinin üç boyutu olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi iç ve dış politika kararlarının açıklanmasını içeren günlük iletişimlerdir.

İkincisi ise siyasi bir kampanyada veya bir reklam kampanyasında olduğu gibi bir dizi basit temanın oluşturduğu stratejik iletişimlerdir. Üçüncüsü ise burslar, değişim programları gibi kilit noktalardaki kişilerle uzun vadeli kültürel ilişkileri içermektedir (Nye, 2016: 154-156). Arkeoloji ve arkeologlar Joseph Nye'in ifade ettiği kamu diplomasisi etkinliklerinin üç boyutunu da yerine getirmektedir. İlk etkinlik olan günlük iletişim başlığında arkeologlar araştırma sonuçlarını uluslararası topluluğa duyururlar. İkinci başlıkta yer alan stratejik iletişim içinde arkeologlar yürüttükleri araştırmaları marka haline getirebilmek için o kazıya dair arkeolojik, koruma, erişim ve bilgi süreçlerini açıklayan ve o ulusun maddi kökeni anlatan temalar oluşturmaktadırlar. Üçüncü başlık olan kilit kişilerle uzun vadeli ilişkiler için de arkeologlar kültür bakanlığı, dışişleri, çevre, turizm gibi ilgili diğer bakanlıklar, yerel müzeler, belediyeler ve yerel topluluklarla yakın ilişki kurmakta ve sürdürmektedirler. Arkeolojik kazılarda işçi, işçibaşı, kazıcı, çömlek yıkayıcı, saha personeli, şöför, ahçı gibi orada yerel olarak hizmet satın alınan personel bulunmaktadır. Bunlar dışında ortak projelerde o ülkedeki üniversite ve müzelerden gelen uzman, akademisyen ve öğrencilerin katılımı söz konusudur (Luke ve Kersel, 2013: 12-13).

Arkeoloji, kamu diplomasi içinde önemli bir yer tutan burslar ve değişim programlarının da önemli bir parçasıdır. Kamu diplomasisi içinde tanımlanan değişim diplomasisi, "bir aktörün uluslararası çevreyi yönetmek için kendi vatandaşlarını yurtdışına göndermesi karşılığında da yabancıları bir çalışmayı yürütmeleri için belirli bir süre için kabul etmeleri" şeklinde tanımlanmaktadır (Cull, 2009: 20). Christina Luke, Honduras'da ABD'nin arkeolojik miras diplomasisini nasıl kullandığını değerlendirdiği makalesinde, Fulbrught bursuyla arkeoloji öğrencilerine ABD'nin California Berkeley, Harvard, Cornell gibi prestijli üniversitelerinde araştırma yapma imkânı sunulduğunu ifade etmektedir (Luke, 2012: 120). Makalede arkeolojinin ABD'nin Honduras üzerindeki akıllı gücünü arttırmak için nasıl kullanıldığı tartışılmaktadır. Fulbright bursu, ABD'de en fazla bir yıl süresinde araştırma yapma şansı vererek insanların kalplerini ve kafalarını kazanmayı amaçlamaktadır (Luke, 2012: 122). Fulbright dışında, Alman Akademik Değişim Programı (DAAD), Fransız Ulusal Bilimler Araştırma Merkezi, Alexander von Humboldt, British Council ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar arkeoloji konusundaki akademik çalışmaları desteklemek için burslar vermektedirler. Yunus Emre Enstitüsü'nün 22 Temmuz 4 Ağustos 2019 tarihlerinde düzenlediği Dünya Kültür Mirasında Türkiye, Arkeoloji Yaz Okulu Etkinliği içinde Zeugma ve Şanlıurfa Müzeleri ziyaretleri de bulunmaktadır. Üniversitelerin arkeoloji, kültürel antropoloji, sanat tarihi, tarih, halkbilim, coğrafya alanlarında öğrenim gören 1. ve 2. Sınıf öğrencilerine açık olan bu yaz okulu arkeoloji alanında değişim diplomasisi örneği olarak örnek bir uygulamadır. Bu burslar arkeoloji alanının araştırmacıları arasında yakın bağlar kurmakta ve uzun dönemli olarak ortak çalışmaların üretilmesini

destekleyici işlev görmektedir. Bu arada burslar dolayısıyla burs veren ülkenin akademik yönelimi ve hegemonyası da yayılma fırsatı bulmaktadır.

Arkeolojik kazı çalışmaları arkeoloji ve kamu diplomasi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir başka başlıktır. Türkiye'de Bakanlar Kurulu Kararlı olarak 2018 yılında Türk Bilim Heyetlerince gerçekleştirilen 122 adet kazı ile yabancı Bilim Heyetlerince gerçekleştirilen 31 adet kazı bulunmaktadır. Kazı heyetlerine göre, 8 kazı ABD, 6 kazı Almanya, 6 kazı İtalya, 3 kazı Japonya, 2 kazı Avusturya, 2 kazı Fransa ve birer kazı Belçika, İngiltere ve İsviçre heyetleri tarafından yürütülmektedir. Yabancı ülkelerin kurumlarının; üniversiteler, Alman Arkeoloji Enstitüsü, Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü, Japon Ortadoğu Kültür Merkezi, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü gibi kurumlardan oluştuğu görülmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2019). Bu tablo bile arkeolojik kazılarla ilgili etkin ülke ve kuruluşların hangi ülkelerle ilişkili olarak ortaya çıktığı konusunda bir çerçeve çizmektedir. Sıralanan ülkeler aynı zamanda gelişmiş ülkelerdir ve tarihsel olarak arkeoloji ve ilgili alanlarıyla ilgili farkındalığı ve kapasiteleri yüksek olan ülkeler olarak değerlendirilmektedirler. Ancak ne olursa olsun yabancı ülkeler tarafından gerçekleştirilen kazıların da tek başına o ülke arkeologları tarafından gerçekleştirildiği söylenemez. Bu kazılarda da Türk uzmanlar, işçiler çalışmakta, bu kazıların gerçekleşmesi için Türk otoriteleriyle işbirliği içinde hareket edilmesi gerekmektedir.

Türk heyetlerin de yurt dışında yürüttüğü kazılar mevcuttur. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 2017 tarihinden bu yana Karahanlılar döneminde önemli bir yerleşim yeri olan Kırgızistan'ın Koçkor bölgesinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi işbirliği ile arkeolojik kazı yürütmektedir. TİKA, Moğolistan Bilimler Akademisi Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü ile Moğolistan Devlet Üniversitesi arasında üçlü işbirliği anlaşması kapsamında Bilge Tonyukuk Anıtı Moğol-Türk ortak arkeolojik kazı projesini 2016 yılından itibaren yürütmektedir. Türkiye'nin yürüttüğü bir diğer etkinlik ise, 2018 yılında TİKA koordinasyonunda Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde Kazakistan Milli Müzelerinde görevli müze yöneticilerine tecrübe paylaşım programı düzenlenmiştir (tika.gov.tr, 2020). Arkeoloji projeleri ve kazıları aynı mekânda çok uzun süren çalışmaları gerektirmekte ve uzun yıllar sürmektedir (Luke, 2012: 122). Bu da ilgili ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin iyi niyet çerçevesinde gelişmesi için önemli bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Kamu Diplomasisi Açısından Zeugma Antik Kenti ve Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nin Değerlendirilmesi

Zeugma Antik Kenti, Gaziantep şehrinin Nizip ilçesi içinde Belkıs köyünde yer almaktadır. Zeugma Antik Yunanca'da geçit veya geçit yeri anlamlarına gelmektedir (Tanaka, 2007: 188; Ergeç, 2002: 202). Fırat'ın batı yakasındaki yerleşim, M.Ö. 300 yıllarında komutan Seleucus Nicator tarafından Helen yerleşim bölgesi olarak oluşturulmuş ve bu nedenle Seleucia olarak anılmaktadır, doğu yakası ise komutanın Pers asıllı karısı Apama'nın adıyla anılarak Apamea olarak adlandırılmıştır. Zeugma MÖ 64 yılında Romalılar tarafından ele geçirilir ve Kommagene Krallığı'nın yönetimine verilir. Zeugma'nın Roma İmparatorluğu'na bağlanması ise İmparator Tiberius zamanında MS 17 yılında, Kommagene Krallığı'nın bir Roma eyaleti haline getirilmesiyle olmuştur. (Görkay 2017: 151-152). Zeugma Erken İmparatorluk Dönemi'nden beri askeri ve diplomatik görüşmelerin yapıldığı önemli bir merkez niteliğinde olmuştur. Kentin MS 66/67 yılları civarında içinde lejyonların bulunduğu askeri Roma kolonisi niteliğinde askeri bir kentsel yerleşkeye dönüşmüş olduğu düşünülmektedir (Görkay, 2017: 164). Bu durum kentin askeri olarak stratejik önemini ortaya koymaktadır. Öte yanda kent çok kültürlü nüfusu ile önemli bir ticari merkezi oluşturmaktadır. Roma İmparatorluğu tarafından kentte imar faaliyetleri yapılmış, önemi artmış ve Doğu seferleri için bir üs olarak kullanılmıştır. Kent birinci ve ikinci yüzyıllarda altın çağını yaşamıştır ve Zeugma'da gün ışığına çıkan eserler ve villalar kentin ne kadar zengin bir yaşam kültürüne sahip olduğunu göstermektedir (Başgelen ve Ergeç, 2000: 13). Kent Sasani İmparatoru Şapur tarafından 252/253 yılında ele geçirilmiş ve terk edilmiştir (Görkay, 2017: 165).

Antik kaynaklarda adı geçmekle birlikte yakın döneme kadar Zeugma'nın tam olarak nerede olduğu bilinmemekteydi. 1970 yılların başında antik kentte, doktora tezi için araştırmalar yapan, Alman arkeolog Dr. Jörg Wagner arkeolojik verileri bir araya getirerek buradaki yerleşimin Helenistik Sur sistemiyle bağlantılı olarak yorumlamış, az bir kısmın ise Roma imparatorluk Dönemi'ne tarihlenebileceğini ifade etmiştir (Görkay, 2017: 151). 1987'de Gaziantep Müzesi, çoğu define avcıları tarafından yağmalanmış kayaya oyma mezar odalarının ortaya çıkarıldığı güneydoğu nekropolünde kazı çalışmaları yürütmüş ve duvar freskleri ve mozaikler ortaya çıkarmıştır. 1992 yılında ise yine definecilerin açtığı bir çukur bulunmuş ve Gaziantep Müzesi tarafından bir Roma villası ve taban mozaikleri ortaya çıkarılmıştır (Başgelen ve Ergeç, 2000: 15,17). 1992 yılında, Gaziantep Müzesi ve Batı Avusturalya Üniversitesi'nden David Kennedy ve 1995 yılında Fransa Nantes Üniversitesi kazılara dahil olmuştur. Zeugma'dan ele geçen buluntuların çoğu, 2000 yılında Kültür ve Turizm

Bakanlığı, Packard Beşeri Bilimler Enstitüsü'nün (Packard Humanities Institute) ve Türkiye İş Bankası'nın destekleriyle yürütülmüş ve bugün Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi ve Gaziantep Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen birçok mozaik, duvar resmi ve buluntu kurtarılmıştır (Görkay, 2015: 6). Kazılar Oxford Arkeoloji şirketi ve İngiliz, İtalyan, Fransız ve Türk arkeologlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Haziran ayında başlayan kazılarda, Apamea'nın tümünün ve Seleucia'nın bir kısmının Bilecik barajı nedeniyle su altında kalacağı bölgenin tümünü kapsayamayacağı için dar bir bölgeye yoğunlaşılmış, 19 açma oluşturulmuş, on dört açma Oxford Arkeoloji, iki açma Nantes Üniversitesi ve iki açma da Gaziantep Müzesi tarafından kazılmıştır. Ortaya çıkan Roma yerleşim kompleksi ve bunlar içerisinde bulunan mozaikler ve freskler Gaziantep Müzesi'ne taşınmıştır (Thonemann, 2019). 2000 yılında Birecik Barajı'nın su tutması sonrasında kurtarma kazıları sonlandırılmış ve 2005 yılında, Bakanlar Kurulu kararıyla Zeugma'da yürütülen çalışmalar arkeolojik kazı statüsüne geçirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji A.B.D. öğretim üyesi Prof. Dr. Kutalmış Görkay başkanlığı altında kazılar halen sürdürülmektedir.

Fotoğraf 1: Zeugma Kazı Alanı

Kaynak: zeugma.org.tr

Zeugma kenti benzersiz özelliklere sahiptir. Öncelikle, Kommagene Krallığı döneminde inşa edilmiş ve benzeri olmayan bir özelliği bulunan iki adet bütünleştirilmiş tapınak bulunmaktadır. Tapınaklarda hem Helenistik hem de Kommagene krallığında hâkim olan inanışların tapınma alanları bulunmaktadır. Tapınaklar Antiochus (Nemrut dağındaki heykelleri yaptıran son Kommagene Kralı) tarafından kutsanmış, Sinkretik kültler ve Kommagene Krallığı'nın hâkim kültü tarafından temsil edilmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr, 2019).

İkinci önemli özellik bulunan Roma evleridir. Kent Fırat kıyısından başlayarak arkasındaki tepelere doğru açılmış taraçalar üzerine konumlandırılmış yamaç evlerinden oluşmaktadır. Evler 600-800 metrekare alana inşa edilmiş ve MS 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenen kıymetli mozaik ve fresklerle süslenmiş ve boyut ve süsleme açısından benzersiz olarak değerlendirilen yapıları içinde barındırmaktadır. Bitişik nizamda yapılmış Zeugma evleri bugün Gaziantep'teki eski taş ev mimarisiyle benzerlikler taşımakta ancak, üst katların duvarları taş değil kerpiç tuğlalar ve ahşap hatıllarla inşa edilmiştir. Evlerin hemen hepsinde açık avlu bulunmakta ve avlularda bulunan mozaik döşemeyle yağmur sularının sarnıçlarda saklanması sağlanmaktadır. Evlerin mimarı yapılarında Yunan ve Romalı özellikler bir arada görülebilmekte bu da Zeugma'nın kozmopolit kent yaşamına uygun düşmektedir (Görkay, 2015: 33).

Üçüncü önemli özellik, bu evlerin antik edebiyat ve mitolojiden esinlenen mozaikleridir. Zeugma'da MS 2. ila 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Roma evlerindeki figürlü mozaiklerde, Yunan mitolojisi yanında tragedya ve tiyatro oyunlarına ait sahneler betimlenmiştir. Seçilen sahneler ev sahibinin entelektüel düzeyi ve sosyal statüsü ve Antik Yunan eğitimine hâkim olma düzeyini göstermektedir. Genellikle misafir yemek salonları evin en gösterişli salonlarıdır. Mozaiklerin konuların mekânın kullanımına uygun olarak seçilmiştir. Evlerin avlularında su dolu sığ havuzlar bulunmakta ve örneğin bu havuzlarda su ve denizle ilgili tanrı ve tanrıçalar ve deniz canlıları ile yaratıkları resmedilmiştir (Görkay, 2015: 36-40). Zeugma'da bulunan mozaikler büyüklük ve kalite açısından dünyada bulunan en kaliteli mozaikler arasında kabul edilmektedir (Tanaka, 2007: 190). Bu nedenle resmi kazılar başlamadan çok önce ve hatta resmi kazılar sırasında da define avcılarının yapmış oldukları yasa dışı şekilde çıkarılmış ve çalınmış daha sonra da Avrupa, ABD müzelerine ve özel koleksiyonlara pazarlanmıştır (Kennedy, 1998: 11-13).

Dördüncü özellik ise, Helenistik ve Erken Roma İmparatorluğu dönemine ait en geniş, yaklaşık 90 bin adet mühür baskı (bulla) Zeugma kazılarında bulunmasıdır. 1998 yılında 35 bin adet, 1999'da 30 bin adet mühür baskı ortaya çıkarılmıştır, 2000 yılında ortaya çıkanlarla birlikte toplam sayı 90 bine ulaşmıştır. Antik kentlerde bulunan bullalar genel olarak meydan, agora, mezar ve evlerin mahzenlerinde bulunmaktadır (Önal, 2001: 82). Mühür baskısı veya bulla papirüs, tahta veya balmumu tablet, para torbası, paket gibi posta

gönderilini, yiyecek içecek kaplarını, ahşap kutu, oda kapısı gibi yerleri mühürlemek için kullanılmıştır. Zeugma'daki mühür baskıların çokluğu kentin ticaret ve haberleşmedeki yoğunluğunun göstergesidir. Bulunan mühür baskılar sadece arşiv odasında değil kentin her yerinde yaygın bir şekilde bulunmuştur (zeugma.org.tr, 2019).

Kamu diplomasisinin bir alt başlığında yer alan kültürel diplomasi ortaklık kurma ve işbirliği sağlayarak uzun dönemli ilişkileri geliştirmeye yoğunlaşmaktadır. Zeugma ve kamu diplomasisi arasında kurulan ilişkiyi ortaya koyan ilk özellik kazılar ile ortaya çıkan işbirliğidir. Zeugma kazılarının tarihçesi incelendiği zaman kazıların başlangıcından itibaren yerli ve yabancı arkeologların kazı ve yüzey araştırmalarında bulunduğu görülmektedir. Zeugma arkeoloji Projesi kapsamında 2008-2014 yıları arasında yürütülen kazı ve araştırmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle gerçekleşmiştir. Öz kaynağı Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve DÖSİM tarafından sağlanan çalışmalara ayrıca, Gaziantep Valiliği, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Ticaret Odası, Ankara Üniversitesi, Türkiye İş Bankası ve Verbundplan Birecik Baraj İşletme Ltd. Şti. tarafından maddi destek sağlanmıştır. Proje, Türk Tarih Kurumu ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Ayrıca 2009-2012 yılları arasında Berlin Hür (Freie) Üniversitesi ve TOPOI Enstitüsünden Prof. Dr. Friederike Fless ve Dr. Silke Müth tarafından ortaklaşa çalışmalar yürütülmüştür (Görkay, 2017: 149). Zeugma yerleşiminin yukarıda sayılan ayırt edici ve benzersiz özellikleri bu araştırmacılar tarafından pek çok yayın ve konferansa konu olmuş, üzerine farklı dillerde, farklı ülkelerde bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Packard Beşeri Bilimler Enstitüsü Zeugma Kazıları adlı William Aylward editörlüğünde üç ciltlik bir kitap yayınlamıştır. Zeugma kazıları ile ilgili Türkçe ve yabancı dillerde makaleler yayınlanmıştır.

Zeugma Antik Kenti ve kamu diplomasisi ikinci bağ, şu anda Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesinde sergilenmekte olan ve hem müzenin hem de Gaziantep'in simgesi haline gelmiş olan Çingene Kızı mozaiğinin içinde bulunduğu mozaik döşeme ile ilgili gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Mozaik 1998 yılındaki kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılmış Roma villasının kabul salonunda, devrilmiş bir kolonun altında bulunmuştur. Villa 1960'ların başlarında define hırsızları tarafından soyulmuş ve tabanda yer alan resimler yerlerinden sökülerek karaborsada satılmıştır. Çingene kızını bu yağmadan kurtaran üzerine düşmüş olan kolondur. Buradan çalınan 12 mozaik daha sonra New York'ta Peter Marks Sanat Galerisinde ortaya çıkmıştır. Galeri, 1965 yılında bu mozaikleri 35 bin dolara Ohio'daki Bowling Green State Üniversitesine (BGSU) satmış ve mozaiklerin çıktığı yerin Antioch yani Antakya olduğunu sahte belgelerle göstermiştir. 1930'larda Princeton Üniversitesi

yönetiminde Antakya bölgesinde kazılar yapılmış ve bu kazılardan ortaya çıkan mozaikler, para ve buluntular ABD müzelerine, galerilerine ve üniversitelerine dağıtılmıştır. Hatay'ın 1939 da Türkiye'ye katılmasıyla bu operasyon sonlanmıştır.

Fotoğraf 2: Bowling Green State Üniversitesinde Sergilenen Zeugma Mozaikleri

Kaynak: unesco.org, 2019

2011'de Bowling Green State Üniversitesinde sergilenmekte olan ve yukarıda sergilendikleri hali yer alan mozaikler sanat tarihçisi Rebecca Molholt tarafından incelenmiş ve çoğunluğu 30'a 30 cm boyutlarında olan mozaiklerle ilgili şüpheler ortaya çıkmıştır. Molholt çevre arkeolojik kazı alanlarını incelemeye almış ve mozaiklerdeki resimlerden birinde yer alan nilüfer resminin ve çevreleyen bordürlerin aynısının Zeugma kazısındaki mozaiklerinde bulunduğunu tespit etmiştir (Langin-Hooper vd., 2013: 439-441).

Fotoğraf 3: Zeugma ve BGSU Üniversitesindeki Mozaiklerin Görselleri

Zeugma mozaiği BGSU mozaiği

Kaynak: unesco.org, 2019

Böylece mozaiklerin Çingene Kızı ile aynı villada bulunduğu ortaya çıkmıştır. 2012 yılında Türkiye mozaik parçalarını Üniversiteden geri istemiştir. Olay sadece arkeoloji ve sanat dergilerinde değil, ulusal ve uluslararası medya kuruluşlarında yer almış ve önemli bir gündem oluşturmuştur. Bu kamuoyu baskısı Üniversiteyi mozaikleri iade etmeye yöneltmiştir. Altı yıl süren müzakereler sonucu mozaikler 28 Kasım 2018 tarihinde Türkiye'ye getirilmiş ve Gaziantep Mozaik Müzesinde sergilenmeye başlanmıştır.

Nicholas Cull'un kamu diplomasisinin bir alt başlığı olarak adlandırdığı savunma bir ülkenin siyasal veya ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik uluslararası kamuoyunda gerçekleştirdiği iletişim etkinlikleridir ve mozaiklerle ilgili bu süreç bir kamu diplomasisi yöntemi olarak değerlendirilmelidir. Müzakereler boyunca Dışişleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri, Gaziantep Belediyesi, Gaziantep Sanayi Odası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi ve Zeugma Kazısı Başkanı Prof. Dr. Kutalmış Görkay gibi uzmanların girişimleri sürecin Türkiye lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Konunun özellikle uluslararası medya kuruluşlarında yer alması geniş kitlelerin olayla ilgili bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Türkiye'den çalınan kültür varlıklarının sayısı düşünüldüğü zaman küçük bir başarı gibi gözükse de bu gelişmenin diğer kültür varlıklarının iade süreçleri için olumlu örnek olması ayrıca önemli bir kazanımdır. Kamu diplomasisi ülkelerin uluslararası kamuoyuna konuşmaları ve kendilerini anlatmalarıdır. Bu olay da bir ülkenin kendini doğru şekilde anlatmasının önemini ortaya koymaktadır.

Zeugma ve kamu diplomasisi açısından tespit edilen üçüncü kesişme noktası Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesinin kamu diplomasi aracı olarak işlev görmesiyle ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 202 müze ve 143 düzenlenmiş örenyeri bulunmaktadır. Müzeler; Arkeoloji ve Etnografya, Sanat ve Modern Sanat Güzel Sanatlar, Uzmanlık, Güzel Sanatlar, Doğa, Fen Bilimleri, Devrim, Askeri, Üniversite, Özel, Açık Hava, Tarih, Teknoloji ve Bölge Müzeleri şeklinde gruplandırılabilmektedir (Keleş, 2003: 5-6). Zeugma Örenyeri ve Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi, Gaziantep Müzesi Müdürlüğü'nün Zeugma ile ilgili hem turistik, hem eğitsel, hem de bilimsel olarak hizmet vermektedir.

Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi Türkiye'de 2018 yılı içinde yaklaşık 268 bin kişi ile Türkiye'de en çok ziyaret edilen dokuzuncu müze olarak kısa süre içinde kendine önemli bir yer bulmuştur (kvmgm.ktb.gov.tr, 2019). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nce 2008 yılında inşasına başlanan Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi 2010 yılında açılmıştır. Böylece, Gaziantep Müzesinde sergilenen Zeugma eserleri buraya taşınmış ve sergilenmeye başlanmıştır. Müze mimari olarak iki bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde Zeugma eserleri sergilenmektedir. Bu bölümün zemin katında baraj gövdesinin altında kalan ve 1996 yılında Gaziantep Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazılarında ortaya çıkan Hamam Mozaikleri sergilenmektedir. Giriş katında, Fırat kenarında bulunan villalardaki mozaikler, Poseidon ve Euphrades villaları (ikiz villalar) mozaikleri, Dionysos villası mozaikleri sergilenmektedir. Müzenin iskeleti ve Zeugma'nın dünya çapında bilinmesini sağlayan Poseidon ve Euphrades villalarıdır. Villalar müzede orijinal pozisyonlarında yerleştirilmişlerdir. Birinci katta ise Zeugma Arkeoloji Projesi 2000 yılı kurtarma kazıları sonucu bulunan mozaikler sergilenmektedir. Müzenin ikinci bölümünde ise Gaziantep çevresinde bulunarak Gaziantep Müze Müdürlüğünce getirilmiş geç antik dönem kilise mozaikleri sergilenmektedir (Küçük ve Yar, 2013: 68). Müze pek çok bölümde kaçak kazıcıların eserlere yaptıkları tahribatı gözler önüne sermektedir. Örneğin Dionysos'un Düğünü mozaiğinde, duvara eksik parçaların fotoğraflarının yansıtılması ile sergileme yöntemi seçilmiş ve böylece ziyaretçilerin hem mozaiğin bütününü görmesi hem de zararı anlaması sağlanmıştır. Müzenin dikkat çekici bir özelliği de restorasyon çalışmalarının ziyaretçiler tarafından izlenebilecek şekilde konumlandırılmış olmasıdır. Böylece bu meşakkatli süreci ziyaretçiler gözleriyle izleme şansı bulmaktadırlar.

Müzeler bir şehrin alamet-i farikasıdır, sosyal ve kültürel kimliği ve turizm yoluyla ekonomik gelişmesi için hayati önem taşımaktadırlar (McClellan, 2012: 271). Müzeler günümüzde şehirleri ve bölgeleri turizm destinasyonu haline getirmekte, o bölgenin ekonomisini canlandırmakta, iş olanakları sağlamakta ve o bölge için gurur kaynağı ve statü simgesi haline gelmektedir. Örneğin

Guggenheim Bilbao müzesi sanayi ve balıkçılıkla uğraşan mütevazi bir şehir olan Bilbao'yu bir kültür şehrine dönüştürmüştür (Gayret, 2016: 371). Gaziantep Zeugma Arkeoloji Müzesi Gaziantep'in imajına hem ulusal hem de uluslararası düzeyde katkı yapan prestijli bir öğe olarak değerlendirilmektedir. Zeugma Müzesi ve Örenyeri ziyaretleri kentin turistik çekiciliğini arttıran bir aktördür ve kamu diplomasisi bağlamında bir yumuşak güç öğesi olarak işlev görmektedir.

Sonuç

Makale arkeoloji ile kamu diplomasisi arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Kamu diplomasisi yazınında arkeoloji kültürel diplomasi içinde fazlaca yer bulmayan bir başlıktır. Oysa arkeoloji değişim diplomasisinin bir öznesi durumundadır ve Türkiye'nin de dahil olduğu bazı ülkeler arkeoloji alanında burslar vererek eğitsel ve profesyonel ilişkileri desteklemektedir. Uluslararası nitelik gösteren kazılarda arkeologlar aynı diplomatlar gibi işlev yürütmekte ve kazılarını hem yerel otoriteler hem de yerel topluluklarla işbirliği içinde yürütmektedirler. Kazılarda ortaya çıkan eserlerin uzun vadeli olarak ören yeri ve müzelerde korunması o bölgeyle geliştirilen uzun süreli ilişkilerle oluşmaktadır. Kazılarda mutlaka yerli personel çalışmakta, yabancı ve yerli bilim insanlarının ortak katkıları bulunmaktadır. Kazılar ile ilgili bilimsel çevrelerde pek çok ortak çalışma yürütülmekte ve yayın yapılmaktadır. Arkeolojik kazılar sadece bir grup bilim seçkininin ortaklık kurma etkinliği değil eserlerin sergilendiği ören yeri ve müzeler ile geniş kitlelere ulaşan bir nitelik ortaya çıkarmaktadırlar. Bu ören yerleri ve müzeler hem o ülke için hem de içinde bulunduğu şehir için bir prestij kaynağı olmakta ve turizm destinasyonu işlevi görmektedir. Kamu diplomasisi açısından arkeoloji çok önemli bir fırsat sunmaktadır. Zeugma örneğinde görülebileceği gibi kente, bölgeye ve ülkeye itibar kazandırmaktadır. Yabancı ülkelerden gelen heyetlerce kazılar yürütülse bile sonuç olarak bu eserlerin ortaya çıkması ve sergilenmesi o ülkenin kültürel varlıklara olan sorumluluğu ve politikaları ile ilişkilendirilmekte ve bu nedenle de ülkenin saygınlığını arttırmaktadır. Zeugma örneğinde ülkeden kaçırılan tarihi eserlerin geri getirilmesi de ayrıca kamu diplomasisi yönünden başarılı bir örneği oluşturmaktadır. Hem devlet hem de özel inisiyatiflerin girişimleri ile bu eserler uluslararası medyada yer almış ve doğru girişimlerle iade süreci sonlandırılmıştır. Özetle Zeugma örneğinde arkeoloji, kamu diplomasi ve kültürel diplomasisinin günümüzdeki ruhuna tam uygun şekilde kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin ortak çabasıyla gerçekleşmekte hem seçkin grupların hem de geniş kitlelerin diyalog kurmaları için bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Albustanlıoğlu, Tulga (2015), "Zeugma (Arulis/Ehneş) Taş Ocaklarında İsmi Belirlenen Bir Başka Lejyon: Legio IIII Flavia Felix", *Anadolu*, (41): 135-158.

Başaran, Cevat (1995), *Arkeolojiye Giriş I –II* (Erzurum: Aşiyan Kitabevi).

Başgelen, Nezih ve Rıfat Ergeç (2000), *Belkıs/Zeugma, Halfeti, Rumkale Tarihe Son Bakış* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları).

Can, Birol ve Mehmet Isıklı (2013), "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bilimlerinin Kurumsal ve Kuramsal Birlikteliği Üzerine", *Journal of International Social Research*, 6(25): 170-177.

Cull, Nicholas J. (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past* (LA: Figueroa Press).

Cummings, Milton C. (2003), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. (DC: Washington Center for Arts and Culture).

De Gouveia, Philip F. ve Hester Plumridge (2015), *Infopolitik: Developing EU Public Diplomacy Strategy*. (London: The Foreign Policy Centre).

Ergeç, Rıfat (2011), "Fırat Seleukeia'sı Yahut Zeugma", *Anadolu Araştırmaları*, 16: 201-226.

Gayret, Tuğba (2016), "Müzeciliği'nde Bir Şehri Kalkındıran Müzecilik Örneği, Guggenheim Bilbao Müzesi", *Art-e Sanat Dergisi*, 9 (17): 354-375.

Gerçek, Ferruh, (1999), *Türk Müzeciliği*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları).

Görkay, Kutalmış (2015), *Geçmişten Günümüze Bir Geçit Zeugma*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).

Görkay, Kutalmış (2017), "Zeugma Lejyon Yerleşkesi: Yeni Araştırmalar, Sonuçlar ve Ön Değerlendirmeler", *Anadolu*, 43: 147-178.

Gregory, Bruce (2011), "American Public Diplomacy Enduring Characteristics Elusive Transformation", *The Hague Journal of Diplomacy*, 6(3-4): 351-372.

Grincheva, Natalia (2019), "Glocal Diplomacy of Louvre Abu Dhabi: Museum Diplomacy on the Cross Roads of Local National and Global Ambitions", *Museum Management and Curtorship*, https://doi.org/10.1080/09647775.2019.1683883

Keleş, Vedat (2010), "Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1-2): 1-17.

Kennedy, David (1998), "Zeugma, the South-East Anatolia Development Project, and Fieldwork on the Turkish Lower Euphrates." Kennedy, David (Der.), *The Twin Town of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies* (Portsmouth: JRA Supplement): 11-18.

Küçük, Celaleddin ve N. Mine Yar (2013), "Zeugma Mozaik Müzesi Projesi", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 10: 67-75.

Langin-Hooper, Stephanie M., S. Rebecca Martin, Mehmet Önal, Rebecca Molholt, (2013), "Zeugma as the Provenance of 12 Mosaic Fragments at Bowling Green State University", *Journal of Roman Archaeology*, 26: 439-455.

L'Etang, Jacquie (2009), "Public Relatons and Diplomacy in a Globalized World: An Issue of Public Communication", *American Behavioral Scientist*, 53, (4): 607-626.

Luke, Christina (2012), "The Science behind United States Smart Power in Honduras: Archaeological Heritage Diplomacy", *Diplomacy and Statecraft*, 23: 110-139.

Luke, Christina ve Morag M. Kersel (2013), *U.S. Cultural Diplomacy and Archaeology Soft Power Hard Heritage* (NY: Routledge).

Manheim, J. B. (1990), Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence. NY: Oxford University Press.

McClellan, A. (2012), "Museum Expansion in the Twenty-First Century: Abu Dhabi", *Journal of Curatoral Studies*, 1(3): 271-293.

McIntosh, J. (2001), *Arkeoloji* (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları) (Çev. Yaprak Eran).

Melissen, Jarol (2013), "Public Diplomacy", Cooper, A. F. ve J. Heine; R. Thakur (Der.) *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Oxford: Oxford University Press): 436–452.

Nye, Joseph S. (2016), *Yumuşak Güç* (Ankara: BB101 Yayınları) (Çev. Rayhan İnan Aydın).

Okan, Berna (2015), "Günümüzde Müzecilik Anlayışı", *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (2): 187-198.

Önal, Mehmet (2001), *About the Bullae of Zeugma GAP, Zeugma: A Bridge from Past to Present* (Ankara: GAP İdaresi Yayınları).

Özdoğan, Mehmet (2014), *50 soruda Arkeoloji* (İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı-21).

Purtaş, Fırat (2013), "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, 7(13): 1-14.

Scott-Smith, Giles (2016), "Cultural Diplomacy" Holmes, Alison R. ve J. Simon Rofe (Der.) *Global Diplomacy* (Bolder: Westview Press): 176-189.

Szondi, György (2008), *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences* (Clingendael: Nederlands Institute of International Relations).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2019), "Müze İstatistikleri" https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43336/muze-istatistikleri.html (5.10.2019).

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (2019), "Zeugma Arkeolojik Siti" https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-45351/zeugma-arkeolojik-siti-gaziantep.html (5.10.2019).

Tanaka, Eisuke (2007), "Protecting One of the Best Roman Mosaic Collections in the World: Ownership and Protection in the Case of the Roman Mosaics from Zeugma, Turkey", *Stanford Journal of Archaeology*, 5: 183-202.

TDK Türkçe Sözlük https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 14.01.2020.

Thonemann, Peter (2019), "Houses of Hoards" https://packhum.org/TLS.pdf (6.10.2019).

TİKA (2020), "Bilge Tonyukuk Kazıları" https://www.tika.gov.tr/tr/haber/bilge_tonyukuk_kazilarinda_bin_300_yil_oncesine_ait_parmak_izleri_bulundu-20972 (12.01.2020).

TİKA (2020), "Koçkor Arkeolojik Kazı Çalışması" https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_orta_asya_tarihine_isik_tutmaya_devam_ediyor-37063 (12.01.2020).

TİKA (2020), "Müzecilik Alanında Türk Kazak İşbirliği" https://www.tika.gov.tr/tr/haber/muzecilik_alaninda_turk_kazak_isbirligi_devam_ediyor-49062 (12.01.2020).

Tuch, Hans (1990), *Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas* (NY: Palgrave Macmillan).

UNESCO (2019), "Archeological Site of Zeugma" https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5726/ (29.10.2019).

Zeugma.org (2019), "Genel Bilgiler" http://www.zeugma.org.tr/genelbilgiler.aspx (5.10.2019).

Zeugma Fotoğrafı (2019), http://www.zeugma.org.tr/fotograflardetay.aspx?album=2 (5.10.2019).

UNESCO (2019) "Zeugma Mosaics at Bowling Green University" http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/movable/pdf/CaseoftheZeugmaMosaics.pdf (7.10.2019).